

Podoby sémantiky a pragmatiky vo filozofii práva

MAREK NEŠTINA

Inštitút kontextuálnej teologie. Evanjelická bohoslovecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave. Bartóková 8. 811 02 Bratislava. Slovenská republika
nestina@fevth.uniba.sk

ZASLANÝ: 03-12-2012 • AKCEPTOVANÝ: 11-04-2013

Abstract. This essay deals with the relationship between philosophy of law and philosophy of language. The author closely follows the discussion concerning the determination of the content of the law which has been remarked by current semantics and pragmatics in philosophy of language. According to a view that has considerable currency at present, philosophy of language and linguistics have a direct bearing on the content of the law. The general outlook of this view – the *communicative-content theory of law* (*the communication theory*) can be captured in the following way. Legal texts are linguistic texts, so the meaning or content of a legal text is an instance of linguistic meaning generally. It therefore stands to reason that, in order to understand the meaning of an authoritative legal text or utterance, such as a statute or regulation, we should look to our best theories about language and communication.

Keywords: Interpretation – legal norm – literal meaning – pragmatics – proposition – semantics.

Na tesné väzby medzi filozofiou jazyka a filozofiou práva upozornil v druhej polovici minulého storočia H. L. A. Hart, ktorý vo svojej knihe *Pojem práva* obhajoval názor, že filozofia jazyka hra kľúčovú úlohu v našom uvažovaní o práve. Ovplyvnili ho pritom najmä práce L. Wittgensteina a J. L. Austina. Napriek tomu problematika vzťahu medzi jazykom a právom ostala dlho v úzadí.

V druhej polovici osemdesiatych rokov došlo k jej oživeniu, keď R. M. Dworkin v práci *Law's Empire* začal kritizovať to, čo chápal ako Hartovu

metodológii, a pomenoval teórie práva, ktoré ju uplatňovali termínom *sémantické teórie práva*. Práve diskusie, ktoré sa rozprúdili na pozadí tejto kritiky, vyvolali vlnu intenzívneho záujmu o filozofiu jazyka medzi filozofmi práva.

Hoci možno pochybovať o tom, či Hart vôbec zastával nejakú konkrétnu podobu *sémantickej teórie*, je zrejmé, že jeho diskusie o neurčitosti obsahu výrazov prirodzeného jazyka sa stali východiskom debát o úlohe jazyka pri determinácii obsahu práva. Jeden z jeho príkladov týkajúci sa neurčitosti obsahu jazykových výrazov v právnom kontexte patrí dnes medzi filozoficko-právnu klasiku. Ide o imaginárny príklad právneho nariadenia, ktoré zakazuje používať vo verejnom parku vozidlá. Hart v ňom tvrdí, že termín „vozidlo“ je vágny, a teda sa môžu vyskytnúť hraničné prípady jeho aplikácie. Vzniká preto otázka, či zákaz, ktorý obsahuje takýto termín, sa týka napríklad aj bicyklov, kolieskových korčúľ, elektrických invalidných vozíkov a podobne. Táto otázka nemôže byť podľa Harta zodpovedaná prostredníctvom bližšieho pohľadu na to, čo výraz „vozidlo“ znamená v slovenčine (respektíve v angličtine). Tento záver by nás však nemal viesť k skeptickému stanovisku ohľadom stanovenia významu výrazu. Hart tvrdí, že výraz „vozidlo“ má svoje významové jadro, ktoré jasne vymedzuje entity, na ktoré sa aplikuje. Napríklad obyčajný automobil v prevádzkovom stave je jasne automobilom. To znamená, že hoci obsah právnych predpisov nie je vždy determinovaný výlučne na základe analýzy významu použitých jazykových výrazov, v mnohých iných prípadoch tento záver neplatí.

Na základe uvedených úvah môžeme sformulovať nasledujúce dve otázky: Aké množstvo obsahu právnych predpisov je teda determinované prostredníctvom jazyka, ktorý zákonodarca použil na jeho komunikovanie vzhľadom na určitý legislatívny kontext? A aké množstvo zostáva neurčité alebo ďalej nešpecifikované? V mojom príspevku sa zameriam na jednu podobu *sémantiky* a *pragmatiky*, ktorá podľa môjho názoru umožňuje poskytnúť presnejšiu a jemnejšiu odpoveď na tieto otázky.

2. Filozofia jazyka

2.1. Tri vrstvy významu

Vo filozofii jazyka aktuálne prebieha diskusia o zložkách determinujúcich obsah tvrdenia, ktoré sa uskutočňuje použitím vety vzhľadom na kontext jej použitia. Jej účastníci zastávajú názor, že prirodzený jazyk nie je dos-

tatočne transparentný na to, aby sme mohli stanoviť obsah jeho jednotlivých výrazov, resp. že doslovný význam vety sám osebe nestačí na determináciu propozície vzhľadom na kontext jej použitia. Téma, ktorá si našla vo filozofii jazyka mnoho prívržencov, znie takto:

To, čo veta vyjadruje vzhľadom na kontext jej použitia, je do väčšej či menšej miery podmienené mimojazykovými faktormi, ako sú komunikačné intencie používateľov jazyka či rozmanité črty situácie, v ktorej sa komunikácia uskutočňuje. (Zouhar 2011b, 28)

Filozofi jazyka preto spravidla rozlišujú medzi *doslovným významom* vety (význam, ktorý je determinovaný iba na základe sémantických konvencií a syntaktického usporiadania jednotlivých zložiek vety), *vyjadreným obsahom* vety (to, čo je povedané, vyjadrená propozícia) a *komunikovaným obsahom* (to, čo sa komunikuje, mienená či implikovaná propozícia). V nadväznosti na to hovoria o rôznych parametroch mimojazykového kontextu použitia vety, ktoré ovplyvňujú výslednú podobu toho, aký obsah daná veta vyjadruje, resp. čo jej použitím hovorca mieni komunikovať.

V najjednoduchšom prípade, keď veta neobsahuje žiadny indexický či iný kontextovo citlivý výraz, je vyjadrená propozícia totožná s jej doslovným významom, teda s významom, ktorý veta vyjadruje na základe sémantických konvencií a syntaktického usporiadania (prvá vrstva významu). V prípade, že veta takýto výraz (resp. výrazy) obsahuje, vyjadrenú propozíciu dostaneme vtedy, keď tomuto výrazu (resp. výrazom) priradíme kontextovo determinované sémantické obsahy. Veta teda bude v rôznych kontextoch vyjadrovať rôzne propozície v závislosti od toho, aké sémantické obsahy budú nadobúdať indexické či iné kontextovo citlivé výrazy (druhá vrstva významu). Pragmatické procesy, ktoré sa podieľajú na determinácii tohto sémantického obsahu, nazýva Zouhar (2011b, 19) *sémanticky relevantné pragmatické procesy*. Zdôrazňuje pritom ich odlišnosť od tých pragmatických procesov, ktoré sa podieľajú na odvodení tretej vrstvy významu (komunikovaného obsahu) tak, ako ich opísal Paul Grice. Ten pokladá našu schopnosť porozumieť obsahu výrazov za kombináciu dvoch faktorov: všeobecných zásad komunikácie, ktorými sa riadi príslušná rečová situácia, a konkrétnych kontextuálnych poznatkov, ktoré zdieľajú hovorcovia a poslucháči vzhľadom na určité okolnosti výpovede. Komunikácia, ak jej hlavným účelom je kooperatívna výmena informácií, sa preto riadi tým, čo Grice nazýva *princíp kooperácie*, spolu s určitými všeobecnými maximami, ktoré Grice rozdeľuje do štyroch skupín (maximy kvantity, kvality, relácie a spôsobu). V praxi to potom

vyzerá tak, že ak adresát uchopí význam, ktorý vyjadruje hovorcova výpoveď, a zistí, že hovorcovo použitie vety porušuje princíp kooperácie a konverzačné maximy, môže z toho usúdiť, že hovorca mal zrejme dobrý dôvod komunikovať niečo iné, než je doslovný či vyjadrený obsah (vyjadrená propozícia) výpovede, pričom odvodí implikovaný obsah (mienenú propozíciu) z toho, čo výpoveď vyjadruje, a z ďalších relevantných faktorov.

2.2. Propozícia

V súvislosti s touto diskúziou je potrebné spomenúť spôsob, akým sa v nej používa termín „propozícia“. Predpokladá sa totiž to, že propozícia, na rozdiel od jej chápania v intenzionálnej sémantike, nie je totožná s určitou funkciou definovanou na množine možných svetov (tzn. s funkciou z množiny možných svetov do množiny pravdivostných hodnôt, resp. z množiny možných svetov do chronológií pravdivostných hodnôt),¹ ale ide skôr o „určitý štruktúrovaný objekt pozostávajúci zo sémantických obsahov konštitutívnych zložiek vety, ktorá danú propozíciu vyjadruje (vzhľadom na relevantné parametre)“ (Zouhar 2011b, 14). Takýto zložený štruktúrovaný sémantický objekt sa teda vyznačuje nielen tým, že je nositeľom pravdivostnej hodnoty, ale aj tým, že jeho zložky môžu tvoriť individuá, vlastnosti, alebo relácie.²

3. Jazyk právnych predpisov

Vzhľadom na to, že jazyk, pomocou ktorého zákonodarcovia vyjadrujú, resp. komunikujú obsah právnych predpisov, sa v mnohých aspektoch odlišuje od prirodzeného jazyka, spresníme niekoľko bodov. V teórii práva sa spravidla na jeho označenie používa osobitný termín „právny jazyk“. Je zrejmé, že tento termín neoznačuje jazyk v tom zmysle, v akom hovoríme o slovenskom či anglickom jazyku, ani v tom zmysle, v akom hovoríme o programovacom jazyku či formálnom jazyku matematiky. Ide skôr o od-

¹ Mnohí sémantici prijímajú predpoklad, že propozície sú jednoduché sémantické entity, ktoré sú súčasne nositeľmi pravdivostnej hodnoty. Niektorí z nich však prichádzajú s ďalšími objektmi, ktoré sú už naopak štruktúrované (pozri napr. Duží – Materna 2012).

² Bližšie podrobnosti k dôvodom v prospech koncepcie propozícií ako zložených štruktúrovaných entít pozri napríklad v Soames (2010).

borný jazyk, ktorý sa vyčleňuje z prirodzeného jazyka na základe toho, že slúži na komunikáciu v určitej špecifickej oblasti, pričom je charakteristický aj tým, že okrem bežných výrazov obsahuje aj niektoré odborné termíny.³ Právnym jazykom sa teda vo všeobecnosti rozumie jazyk, ktorý sa uplatňuje v oblasti práva a v tomto chápaní je jazykom, pomocou ktorého sa vyjadrujú právne normy, právne úkony, správne a súdne rozhodnutia.

Právny filozof Pavel Holländer (2006, 217-218) výslovne uvádza, že sa zaraďuje medzi odborné štýly spisovného jazyka. Jeho výrazy si buď zachovávajú svoj pôvodný, nezmenený význam (napr. slovesá, spojky, zámená, ale aj termíny ako vzdelanie, veda, kultúra atď.), alebo je ich význam spresnený (napr. termíny domácnosť, blízka osoba) či pozmenený (napr. územie republiky). Okrem toho sa v ňom môže vyskytnúť aj iná odborná terminológia (napríklad z chémie, geológie, stavebníctva), prípadne obsahuje slová a slovné spojenia, ktoré sú vlastné len jemu, a nie sú súčasťou prirodzeného jazyka alebo jazyka iných odborov (napr. vecné bremeno, vecné právo, prokúra, zmluvná pokuta).

V prípade odborných jazykov nie je spravidla ťažké určiť skupinu ľudí, ktorá daný jazyk ovláda a uplatňuje v určitej špecifickej oblasti. V oblasti práva môžeme predpokladať, že takúto skupinu tvoria právnici.

Napriek svojim špecifikám má však právny jazyk s prirodzeným jazykom mnoho spoločných črt. Používajú ho totiž nielen zákonodarcovia na vytvorenie zákona, súdy na odôvodnenie svojich rozhodnutí, ale aj jednotliví aktéri právnych vzťahov na vzájomné informovanie o svojich právach a povinnostiach. Mal by byť preto zrozumiteľný čo najširšiemu okruhu adresátov právnych predpisov a iných právnych aktov. Musí teda spĺňať na jednej strane požiadavku jednoznačnosti či presnosti (regulatívna funkcia právneho jazyka) a na druhej strane požiadavku zrozumiteľnosti (informatívna funkcia právneho jazyka). Povinnosťou zákonodarcu je nielen presne stanoviť podmienky nastúpenia normatívneho tlaku ako aj následkov ich porušenia a vylúčiť tak používanie synonym, homonym a polysémov (prípadne vágnych termínov), ale aj vytvoriť taký text, ktorému budú rozumieť okrem právnikov aj bežní ľudia rozmanitého vzdelania, rôznych profesií a spôsobov myslenia.

Domnievame sa, že práve táto skutočnosť dáva právnemu jazyku jeho špecifické črty. Splniť tieto požiadavky je jednak v rámci praktickej tvorby

³ Pozri, ako delí jazyky Pavel Cmorej (2001, 18-19), a to na (i) prirodzené, (ii) umelé, (iii) zmiešané.

práva pomerne zložité. Jednak kritérium zrozumiteľnosti právneho jazyka nie je v tomto vymedzení ničím, čím disponuje adresát právneho predpisu, ak pozná iba prirodzený jazyk. Lenže na to, aby porozumel právemu jazyku, musí poznať ešte čosi viac, napríklad príslušné právne definície. Mali by sme teda kritérium zrozumiteľnosť vymedziť skôr tak, že bude zahŕňať aj takéto poznanie. A teda aspoň na istej úrovni musí byť zároveň odborníkom. Buď sa teda musia „bežní“ adresáti právnych predpisov nevyhnutne spoliehať na rady odborníkov, alebo sa musia stať čiastočne kompetentnými používateľmi jazyka právnych predpisov.

4. Obsah právnych predpisov

Pod právnym predpisom budem rozumieť všeobecne záväzný normatívny právny akt legislatívneho orgánu (presnejšie vymedzenie pozri napríklad v Šín 2003, 14). Právny predpis okrem právnych noriem obsahuje aj definície, proklamatívne ustanovenia, prípadne iné deskriptívne, resp. oznamovacie vety.

Osobitné postavenie v ňom majú právne princípy, ktoré sú buď priamo súčasťou právnych predpisov, alebo vychádzajú z celkovej štruktúry a systému právneho predpisu bez toho, aby boli v texte právneho predpisu výslovné uvedené. Hoci uvedené zložky budeme pokladať za to, čo tvorí obsah právneho predpisu, je zrejme, že kľúčovými sú v tejto súvislosti najmä právne normy.

Na tomto mieste sa však nepokúsime definovať pojem právnej normy, pretože nájsť nevyhnutné a postačujúce podmienky, ktoré musí nejaká veta, resp. vety splniť na to, aby sa dal jej obsah pokladať za právnu normu, nie je vôbec jednoduché. Situáciu komplikuje najmä skutočnosť, že sa vyskytujú rôzne druhy právnych noriem (napr. teleologické normy, ktoré sa netýkajú primárne konania, ale ide skôr o akýsi návod na realizáciu určitého spoločenského cieľa, mnohým normám chýba sankcia a podobne). Ponúkame teda len určitý zjednodušený pohľad na právne normy, a to preto, lebo mojím cieľom nie je skúmať ich regulatívnu povahu. Čiže katalogizovať výskyt jednotlivých typov právnych vzťahov a skutočností. Ide nám skôr o identifikovanie informácií (tzn. obsahu), ktoré právny predpis vyjadruje. Za týmto účelom som si zvolili azda najznámejší druh noriem a budeme teda predpokladať, že právna norma je všeobecne záväzná pravidlo ľudského správania a konania. Jej štruktúra sa tradične člení na hypotézu, dispozíciu a sankciu,

príčom v dostupnej českej a slovenskej odbornej literatúre sa uvádza, že na jej vyjadrenie sa používajú tzv. normatívne vety (pozri napr. Sobek 2008, 120-122). Na rozdiel od propozície vyjadrenej pomocou oznamovacej vety, nie je právna norma pravdivá, resp. nepravdivá. Možno sa skôr stretnúť s názorom, že je platná, resp. neplatná.

Pokiaľ ide o pojem pravidla, tak ho chápem tak, že ide o všeobecnejší pojem, než je pojem normy. Filozof Vladimír Svoboda vo svojom článku *Pravidla, normy a analytický filozofický diskurz* rozlišuje medzi J-pravidlami a S-pravidlami. J-pravidlá chápe ako významy viet, pomocou ktorých je vyjadrený všeobecný regulatív konania. O vetách, ktoré vyjadrujú určité J-pravidlá, hovorí ako o *pravidlových vetách*. „J-pravidlo tak vlastne môžeme chápať ako jakýsi preskriptívny protějšek propozic, tedy významů oznamovacích vět, které vyjadřují výroky“ (Svoboda 2012, 151). S-pravidlá označujú potom *sociálny fakt* špecifického druhu, pričom termín „norma“ Svoboda používa práve na označenie určitého druhu S-pravidiel.

Jako *normy* budeme označovať tá pravidla, která regulují (resp. mají regulovat) jisté aktivity v rámci celé společnosti nebo určité komunity a spoluutvářejí její instituce. Takové normy jsou obvykle začleněny do provázaných systémů – jsou začleněny v *normativních systémech*. Někdy může být rozumné hovořit i o celém souboru provázaných explicitních pravidlech, jako o normě. (Svoboda 2012, 160)

Normy ďalej člení na „sociálně konstitutivní normy“, „díličí konstitutivní normy“ a „institucionální normy“. Kľúčové sú práve inštitucionálne normy, pretože podľa Svobodu (2012, 164) ich najdôležitejším príkladom sú práve právne normy.

V mojom príspevku rozumiem pod termínom „právna norma“ najmä J-normu, resp. J-právnu normu. To znamená, že zákonodarca pomocou náležitého normatívneho aktu, t. j. prijatia právneho predpisu, vyjadri J-právnu normu, resp. celý súbor J-právnych noriem. Inými slovami, právne predpisy, ktoré obsahuje platná zbierka zákonov, vyjadrujú J-právne normy. Keďže hovoríme o platných a neplatných právnych predpisoch, prenesene možno hovoriť aj o platných a neplatných právnych normách. O konkrétnych vetách, ktoré vyjadrujú určité J-právne normy, potom môžeme hovoriť v súlade s konvenciou uplatňovanou spravidla v právnej teórii ako o *normatívnych vetách*.

Na základe uvedeného obsah právnych predpisov je tvorený J-právnymi normami a propozíciami.

Pozrime sa z tohto hľadiska na to, čo o právnej norme hovorí štandardné chápanie v právnej filozofii. Podľa neho možno právnu normu rovnako stotožniť s významom jazykových výrazov určitého textu právneho predpisu. To, čo je však dôležité, je to, že tento význam normatívnej vety, prípadne viacerých viet, ktorý je potrebný na identifikáciu právnej normy, je tzv. doslovný význam. V posledných rokoch sa však stal populárny názor, že právnu normu nemožno vždy stotožniť s doslovným významom normatívnej vety/viet. Jeho obhajcovia ponúkajú rôzne vysvetlenia, prečo je to tak, možno ich však zhrnúť do tézy, že na určenie toho, čo je vyjadrené pomocou právnych predpisov, neslúžia iba jazykové pravidlá, ale v niektorých prípadoch aj ďalšie kritériá (napríklad význam, ktorý s týmto predpisom spájal tvorca zákona, systematické usporiadanie interpretovaného ustanovenia atď.) (pozri napr. Melzer 2010, 40). Podobne uvádza aj Soames (2011), že obsahom právnych predpisov nie je doslovný význam výrazov, ktoré sú v ňom použité, ale to, čo zákonodarcovia tým, že prijali určitý text právneho predpisu, jeho prostredníctvom tvrdili či stanovili.

5. Interpretácia právneho predpisu

Keďže doslovný význam použitých jazykových výrazov v právnom predpise, pomocou ktorých zákonodarca komunikuje s jeho adresátmi, nemusí byť vždy totožný s vyjadrenou právnou normou, musíme právny predpis interpretovať.

Inými slovami, napriek tendencii, aby formulácie uskutočnené v právnom jazyku boli maximálne určité a presné, nedajú sa z neho odstrániť niektoré vlastnosti prirodzeného jazyka, ktoré súvisia najmä s jeho mnohoznačnosťou a vágnosťou. Z tohto pohľadu neurčitosť jazyka právnych predpisov je kľúčovým faktorom, ktorý určuje základné problémy právnej interpretácie.

5.1. Neurčitosť jazyka právnych predpisov

O akých typoch neurčitostí môžeme uvažovať? Podám ich krátky prehľad, pričom niektoré ďalšie podrobnosti uvádzam v nasledujúcich častiach.

Syntaktická neurčitosť. Syntakticky podmienená mnohoznačnosť. Ide o odstránenie štruktúrnej homonymie, ktorá vzniká vďaka tomu, že napríklad veta môže mať niekoľko logických foriem, no nie je hneď jasné, ktorá

z nich je relevantná. Typický príklad je použitie negácie a napríklad konjunkcie. Je negácia pred zátvorkou? Alebo len pred jedným z konjunktív?⁴

Sémantická neurčitosť. Sémanticky podmienená mnohoznačnosť. V tomto prípade ide o tzv. *odstraňovanie sémantických nejasností*, ktoré vznikajú vďaka tomu, že napríklad niektoré ustanovenia právneho predpisu obsahujú významovo mnohoznačné výrazy. Týka sa spravidla výrazov, ktoré nie sú v texte právneho predpisu priamo definované. Sémantickú neurčitosť odstraňujem pomocou sémanticky relevantných pragmatických procesov.

Pragmatická neurčitosť. Týka sa konverzačných *maxím* a konverzačných implikátúr, vágnych termínov a nekonzistentnosti. V súvislosti s neurčitosťou právneho jazyka sa vo filozofii práva stala populárnou práve téma vágnosti.

5.2. Súčasná filozofia práva

Popularita vágnosti v anglosaskej analytickej filozofii práva je dôsledkom pretrvávajúceho vplyvu Hartovho pohľadu na jazyk a s ním súvisiaceho rozlišovania medzi jednoduchými a zložitými prípadmi aplikácie práva.⁵ Súčasná filozofia práva na tieto Hartove myšlienky nadviazala, a to najmä prostredníctvom tých filozofov, ktorí tvrdia, že právne predpisy sú vo svojej najvšeobecnejšej rovine aktmi komunikácie medzi suverénom a zvyškom spoločnosti. Marmor (2011) tvrdí, že hoci ide o špecifickú formu komunikácie, možno ju analyzovať rovnako ako iné všeobecnejšie formy komunikácie. Dajú sa pritom identifikovať rôzne zložky, ktoré určujú to, čo hovorí právny predpis svojim adresátom vzhľadom na kontext jeho použitia, a to rovnako ako v prípade našej bežnej konverzácie. V teórii právnej interpretácie je preto potrebné uplatniť podobné rozlíšenie medzi tromi vrstvami významu, aké sme uvideli v úvode, a nájsť tak odpoveď na otázku, čo determinuje obsah právnych predpisov.

Ide teda o to, že nakoľko doslovný význam použitých jazykových výrazov v právnom predpise, pomocou ktorých zákonodarca komunikuje s jeho adresátmi, nemusí byť vždy totožný s vyjadrenou právnou normou, na to, aby sme túto vyjadrenú právnú normu určili, musíme právny predpis interpretovať. Podľa Soamesa (2012a, 231) v právnom kontexte vzniká potreba interpretovať právny predpis najmä vtedy, keď v určitých konkrétnych prípa-

⁴ Právne príklady pozri napríklad v Sobek (2008), Gahér (2005).

⁵ Problematikou jednoduchých prípadov a zložitých prípadov aplikácie práva sa detailne zaoberal Z. Kühn (2002).

doch súdnych sporov nie je jasné, aký obsah práva sa má v ich prípade uplatniť. Úlohou interpreta, tzn. sudcu rozhodujúceho autoritatívne v danom prípade, je potom buď zistiť obsah práva, a to najmä na základe pátrania v iných prameňoch práva (za kľúčový pritom pokladá legislatívny zámer), alebo dotvoriť nekompletný sémantický obsah práva na základe svojej limitovanej zákonodarnej právomoci. Hovorí pritom o tzv. epistemologickej a konštitutívnej úlohe právnej interpretácie.

Na rozdiel od Soamesa potrebu interpretovať právny predpis chápem trochu odlišne. Vzniká v tzv. zložitých prípadoch vtedy, keď vzhľadom na určitú právnu skutočnosť nie je jasné buď to, čo zákonodarca pomocou normatívnej vety vzhľadom na svoj legislatívny kontext vyjadril, alebo to, ako má sudca aplikovať právnu normu na zistenú právnu skutočnosť. V prvom prípade ide o riešenie otázok, ktoré súvisia so sémantickou a syntaktickou neurčitou, druhý prípad sa týka pragmatickej neurčitosti.

6. Jazyková neurčitosť, interpretácia a aplikácia práva

6.1. Syntaktická a sémantická neurčitosť

V prvom prípade, keď nie je jasné, čo zákonodarca pomocou normatívnej vety vzhľadom na svoj legislatívny kontext vyjadril, sa kladie otázka: Akú právnu normu zákonodarca vyjadril pomocou použitia normatívnej vety v kontexte prijatia právneho predpisu? Máme teda pred sebou určité právne skutočnosti a zisťujeme, či ich jazykové vyjadrenie zodpovedá doslovnému významu príslušných ustanovení právneho predpisu. Ak sú tieto ustanovenia právneho predpisu nejednoznačné, musíme ich interpretovať vzhľadom na kontext, v ktorom ich použil zákonodarca.

V tomto prípade ide teda o nezrozumiteľnosť niektorých normatívnych viet, ktorá má pôvod najmä v nejednoznačných syntaktických štruktúrach a nevyjasnených pojmoch. To prvé sa dá odstrániť najmä dôslednou logickou analýzou syntaktickej štruktúry použitej normatívnej vety, to druhé spravidla sémantickou analýzou príslušných výrazov. Pritom je potrebné zdôrazniť, že v oboch prípadoch sa výber medzi relevantnými možnosťami, ktoré vyplývajú zo spomenutých analýz, riadi právnym názorom.

Keďže sudca pomocou interpretácie identifikuje vyjadrenú právnu normu, na základe odstránenia syntaktickej alebo sémantickej mnohoznačnosti vzhľadom na kontext použitia normatívnej vety zákonodarcom, z pohľadu filozofie práva možno takto determinovanú právnu normu opísať ako súčasť

vopred existujúceho práva, a to preto, lebo hoci nie je totožná s doslovným obsahom normatívnej vety, je prostredníctvom nej tvrdená. Sudca teda v tomto prípade pomocou interpretácie právo netvorí ani nedotvára, ale ho len identifikuje a následne aplikuje. To je dôvod, prečo je takáto interpretácia právneho predpisu podľa Soamesa (2011) nenormatívna.

Rozdiel medzi doslovným obsahom vety, ktorý veta má na základe jazykových konvencií pre jednoduché podvýrazy a spôsobu zloženia týchto jednoduchých výrazov do vety, a vyjadreným obsahom, ktorý pomocou použitia normatívnej vety vzhľadom na svoj legislatívny kontext zákonodarca komunikuje adresátom právneho predpisu, ilustruje Soames (2009) na príklade súdneho sporu *Smith v. The United States*. O čo v ňom išlo?

John Angus Smith si hodlal zaobstarat' drogy, pričom dilerovi, od ktorého ich chcel získať, ponúkol ako protihodnotu výmenou za ne svoju strelnú zbraň. Diler bol však federálny tajný agent, takže ho zatkol. Okrem toho, že ho následne na to súd poslal do väzenia za trestný čin obchodu s drogami, uložil mu aj ďalší trest. Konštatoval totiž, že na jeho prípad sa musí uplatniť aj časť zákona, ktorá hovorí o dodatočnom treste pre toho, kto „počas... trestného činu obchodu s drogami... použije... strelnú zbraň“. Smith sa proti tomuto rozhodnutiu odvolal k Najvyššiemu súdu Spojených štátov. Namietal, že dodatočný trest sa vzťahuje len na situácie, keď je strelná zbraň použitá ako bojový prostriedok, nie však na situácie, keď je použitá ako prostriedok výmeny. Jeho prípad teda nepredstavuje „použitie strelnej zbrane“ vo význame vyjadrenom v právnom predpise. Máme tu teda hypotézu právnej normy:

Kto počas trestného činu obchodu s drogami použije strelnú zbraň.

Otázkou teraz je, či slovné spojenie „použiť strelnú zbraň“ vyjadruje obsah (význam), ktorý má v prirodzenom jazyku, alebo vyjadruje obsah (význam) spresnený na základe právnej definície. Ak neplatí druhá možnosť, musíme brať slovné spojenie „použitie strelnej zbrane“ tak, že vyjadruje obsah (význam), ktorý má v prirodzenom jazyku. Lenže aký je obsah (význam) výrazu „použitie strelnej zbrane“ v prirodzenom jazyku?

Soames tvrdí, že je neurčitý, pretože doslovný obsah slovného spojenia „použitie strelnej zbrane“ nedáva presnú a jasnú odpoveď na otázku, ako má byť použitá strelná zbraň. Inými slovami, zahŕňa akékoľvek použitie strelnej zbrane, a teda aj použitie strelnej zbrane ako prostriedku výmeny. Podľa Soamesa to však neznamená, že obsah právnych predpisov – t. j. právo, na ktorého uzákonenie sa použil jazyk právnych predpisov – bude zahŕňať všetky

tieto použitia strelnej zbrane. Argumentuje, že ak hovorca použije takýto výraz v nejakej vete na to, aby pomocou nej niečo komunikoval, tak v prípade, že chceme identifikovať vyjadrený obsah, mali by sme ho skompletizovať. Musíme teda doplniť ďalší obsah do nekompletného sémantického obsahu výpovede, a to tým, že ho buď explicitne uvedieme, alebo ho identifikujeme na základe pragmatických procesov z kontextu, v ktorom sa uskutocňuje táto výpoveď. Pritom jediný, kto je oprávnený poskytnúť explicitnú formuláciu obsahu, ktorý skompletizuje neúplný sémantický obsah právneho predpisu, je hovorca, a teda v tomto prípade Kongres Spojených štátov amerických.

Úloha súdu je tu epistemologická, tzn. musí zistiť, čo Kongres vyjadril pomocou nekompletného sémantického obsahu. Mal by teda skúmať dôvody, ktoré uviedol Kongres pri jeho schvaľovaní. To znamená, že sa súd musí pokúsiť nájsť v dôvodoch, ktoré Kongres verejne ponúkol na jeho podporu, také formulácie, ktoré explicitne potvrdzujú názor, že obsah právnych predpisov zahŕňa iba použitie strelnej zbrane ako bojového prostriedku, respektíve také formulácie, ktoré by explicitne potvrdzovali názor, že obsah právnych predpisov zahŕňa aj iné použitia.

Podľa Soamesa ak súd takéto formulácie nenájde, mal by implicitne vychádzať z predpokladu, že Kongres tvrdil, že dodatočný trest by sa mal uplatniť pri trestnom čine obchodu z drogami len vtedy, keď počas neho bola použitá strelná ako bojový prostriedok. Zdôvodňuje to tým, že ide o bežnejšie použitie strelnej zbrane. S týmto záverom sa dá určite polemizovať, čo je však v tejto chvíli dôležitejšie, je fakt, že súd by mal zohľadniť verejne ponúknuté dôvody, ktoré Kongres uvádza na podporu zákona.

Ak totiž súd zistí, že z dôvodov, ktoré Kongres uvádza na jeho podporu, vyplýva, že zákaz sa týka len použitia strelnej zbrane ako bojového prostriedku, tak nemôže zároveň tvrdiť, že hoci by to platilo, neznamená to, že sa to má aj docieľiť. Mal by tento názor rešpektovať. To, že sémantický obsah je neurčitý, a teda doslovný obsah (význam) zákona explicitne nevylučil iné použitia strelnej zbrane, nie je dôvodom, aby presadzoval svoj vlastný pohľad na vec (pozri Soames 2009, 414). Ak totiž Kongres pomocou použitia jazyka právnych predpisov vyjadril obsah *Kto počas trestného činu obchodu s drogami použije strelnú zbraň ako bojový prostriedok*, potom skutočnosť, že súd môže na základe neurčitosti obsahu jazyka právneho predpisu po jeho doplnení vyjadriť aj obsah *Kto počas trestného činu obchodu s drogami použije strelnú zbraň ako prostriedok výmeny*, je irelevantná. Obsah právnych predpisov je totiž to, čo Kongres prostredníctvom ich jazyka povedal, nie to,

čo podľa mienky súdu mal povedať. Inými slovami, hoci slovné spojenie „použitie strelnej zbrane“ sa môže použiť v rôznych kontextoch na vyjadrenie rôzneho sémantického obsahu, relevantný je ten kontext, v ktorom ho použil Kongres.

6.2. Pragmatická neurčitost'

V prípade pragmatickej neurčitosti má síce sudca k dispozícii vyjadrenú právnu normu, nemôže ju však aplikovať na konkrétnu právnu skutočnosť. Ide najmä o prípady vzájomnej nekonzistentnosti právnych noriem a o prípady použitia vágnych termínov v normatívnych vetách.

Všeobecná otázka, ktorú musíme zodpovedať, znie, či právna norma, ktorú zákonodarca vyjadril pomocou normatívnej vety použitej vzhľadom na legislatívny kontext, determinuje vždy jedinečný spôsob svojej aplikácie v situácii súdneho sporu. Iným slovami, či vyjadrená právna norma vždy determinuje fakty všetkých prípadov daného druhu, na ktorý sa svojou aplikáciou vzťahuje. Pri zodpovedaní tejto otázky je potrebné zohľadniť najmä skutočnosť, že hypotéza právnej normy obsahuje mnohé druhové možnosti svojej aplikácie, keďže v hypotéze sa vyjadruje, za akých okolností sa uplatňuje pravidlo dispozície a s akou sankciou. Takže vo veľkej miere uvádza situáciu svojej aplikácie. Navyše na rozdiel od prirodzeného jazyka je jazyk právnych predpisov presnejší, pričom sú v ňom zväčša explicitne zachytené mnohé kontextové parametre, ktoré sa v rámci bežnej konverzácie v záujme jej hladkého priebehu často neuvádzajú.

Napriek tomu sa domnievam, že zákonodarca použitím normatívnej vety v právnom predpise nemusí vždy nevyhnutne špecifikovať *jedinečný* spôsob aplikácie právnej normy v súdnom spore. Rovnako ako vyjadrená propozícia aj právna norma iba čiastočne „charakterizuje testujúcu situáciu, pričom ďalšie črty tejto situácie možno prípadne špecifikovať (ak treba) pomocou iných prostriedkov“ (Zouhar 2011b, 173-174). Tá istá právna norma preto môže pri svojej aplikácii v rôznych súdnych sporoch viesť k odlišným rozhodnutiam v závislosti od relevantných faktov prípadu a od toho, akú závažnosť týmto faktom pripíše sudca. Komplikácie vzniknú len vtedy, keď sa rôzne rozhodnutia budú týkať prípadov, ktoré sú si v mnohých ohľadoch veľmi podobné. Prípady, ktoré sa od seba odlišujú len marginálne, tak občas môžu viesť k značne odlišným právnym dôsledkom (Sobek 2008, 73-85). Je však otázne, či tento záver bezprostredne vedie k porušeniu princípu rovnosti či právnej istoty.

O takéto porušenie by zrejme išlo len v prípade, že by už pri formulácii normy bolo vylúčené, že kontext jej aplikácie môže viesť k rôznym výsledkom (napríklad v trestnom práve). Ak to vylúčené nie je, je to súčasť právnej istoty, keďže nemožno vopred do všetkých podrobností špecifikovať, čo bude zahrnuté v jednotlivých konkrétnych prípadoch a ich kontextoch.

Podľa Soamesa a Endicotta doktrína *rule of law* dokonca predpokladá určitý typ neurčitosti na dosiahnutie určitých normatívnych cieľov (pozri napríklad Soames 2011, 2012b a Endicott 2009).

Na tomto mieste sa však nebudeme venovať vágnym termínom, ale pragmatickú neurčitosť v právnej filozofii si priblížime na príklade, ktorý ponúkol Soames (2011). Týka sa nekonzistentnosti.

Zoberme si prvý dodatok Ústavy Spojených štátov amerických:

Kongres nesmie vydávať zákony zavádzajúce nejaké náboženstvo alebo zákony, ktoré by zakazovali slobodné vyznávanie nejakého náboženstva; rovnako nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače; alebo právo ľudu pokojne sa zhromažďovať a právo podávať štátnym orgánom žiadosti o nápravu krívd.

Čo vyjadruje normatívna veta „Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače“ z prvého dodatku?

Je zrejmé, že jej sémantickým obsahom je **Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače**. Nejde o sémantickú nejasnosť, vieme totiž, čo dané ustanovenie vyjadruje. Jednoducho obsah, že **Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače**. Ako sa dá potom vysvetliť skutočnosť, že napriek tomuto zákazu existuje množstvo zákonov, ktoré obmedzujú slobodu slova alebo tlače? Napríklad zákony obmedzujúce hanlivé a urážlivé verbálne prejavy, zverejňovanie štátneho tajomstva, prejavy podnecujúce násilie a rasovú nenávisť, prípadne obmedzenia, ktoré sa týkajú obsahu správ vysielaných počas volebnej kampane atď. Sú všetky tieto zákony protiústavné?

Soames ich protiústavnosť odmieta. Rozlišuje pritom medzi tým, čo prvý dodatok požaduje a tým, čo doslova vyjadruje. Pripúšťa, že sa dá diskutovať o oprávnenosti či rozsahu niektorých z týchto obmedzení, ich existencia však nie je v rozpore s prvým dodatkom.

Svoju argumentáciu začína tvrdením, že to, čo veta „Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače“ doslova vyjadruje, nie je jej úplný sémantický obsah, ako sme som sa pokúsil naznačiť vyššie.

Mohli by sme teda postupovať ako v prvom prípade, keď sme analyzovali výraz „použiť strelnú zbraň“ a pomocou identifikácie toho, čo ním chceli vyjadriť jeho tvorcovia, skompletizovať neúplný sémantický obsah prvého dodatku. Predpokladajme teda, že mali na mysli nejaký implicitný obsah. Takýto obsah by špecifikoval množinu zákonov obmedzujúcich slobodu slova alebo tlače, ktoré majú byť zakázané, pričom by do nej nepatrili tie zákony, ktoré sa teraz (predpokladajme, že správne) pokladajú za výnimky.

Ak však zoberieme do úvahy, že explicitnou formuláciou takého obsahu by bola veta „Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače, okrem tých, ktoré regulujú hanlivé a urážlivé verbálne prejavy, zverejňovanie štátneho tajomstva, prejavy podnecujúce k násiliu a rasovej nenávisti, alebo obsah správ vysielaných počas volebnej kampane atď“, ukáže sa tento návrh ako príliš absurdný. Vyžaduje totiž od tvorcov prvého dodatku nerealistickú úroveň rozpracovania detailov a schopnosť anticipovať problémy, ktoré sa môžu vyskytnúť až budúcnosti.

Ponúka preto inú stratégiu zdôvodnenia existencie zákonov, ktoré sú v rozpore s doslovným obsahom prvého dodatku. Tvrdí totiž, že okrem toho, že prvý dodatok niečo doslova vyjadruje, rovnako tiež niečo požaduje. Konkrétne požaduje dosiahnutie určitého normatívneho cieľa. O aký cieľ ide?

Soames navrhuje nasledujúci scenár. Tvorcovia zamýšľali pomocou príliš všeobecného a neúplného sémantického obsahu dodatku adresovať budúcim členom Kongresu určitú požiadavku, resp. odradiť ich od určitého typu konania. To znamená, že ich zámer spočíva v tom, dať členom Kongresu na vedomie, že v prípade, že by v budúcnosti prijali nejaký zákon obmedzujúci slobodu slova alebo tlače, tak riskujú, že takýto zákon bude posudzovaný ako neústavný. Aspoň niektorí tvorcovia prvého dodatku by pritom mohli zároveň anticipovať, že v budúcnosti sa môžu objaviť a byť prijaté rozumné výnimky z tohto zákazu, čím by došlo k zužovaniu aj jeho obsahu. To však neznamená, že možno dopredu predvídať presný rozsah a obsah týchto výnimiek. Dá sa však dopredu predvídať, že proces uznávania výnimiek bude postupný, a že hranica oddeľujúca tieto výnimky od zákonov, na ktoré sa prvý dodatok aplikuje, bude vágna a užitočne nepredikovateľná. Čiže prvý dodatok o slobode slova a tlače má odradzovať budúcich členov Kongresu od určitého typu legislatívy, ale súčasne im má umožniť prijať v nevyhnutných prípadoch určité výnimky.

Súhlasím s týmto záverom, ale domnievam sa, že Soames sa v jednom bode mýli. Zužuje sa síce rozsah aplikácie daného ustanovenia prvého dodatku, nie však jeho obsah. Dalo by sa tiež povedať, že len v tom prípade, ak obsah ostane nezmenený, možno hovoriť o určitej výnimke z normy. Navyše uvedené ustanovenie je možné analyzovať aj tak, že vyjadruje princíp a nie normu, pričom by sme došli k rovnakému výsledku ako Soames.⁶

7. Záver

Vo svojom príspevku som načrtnol jednu podobu uplatnenia filozofie jazyka vo filozofii práva. Nepokúsil som sa vyriešiť žiadny zásadný problém. Skôr mi išlo o to, vyjasniť niektoré základne pojmy, ktoré sú kľúčové pre túto debatu a poukázať na možný prínos filozofie jazyka pre teóriu interpretácie právnych textov.

Literatúra

- CMOREJ, P. (2001): *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*. Bratislava: Iris.
- DUŽÍ, M. – MATERNA, P. (2012): *TIL jako procedurální logika. Průvodce zvědavého čtenáře Transparentní intensionální logikou*. Bratislava: aleph.
- DWORKIN, R. (1986): *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- GAHÉR, F. (2005): Tvorba, interpretácia a aplikácia právnych noriem – logické aspekty. In: Brzobohatá, K. (ed.): *České právní myšlení a logika – Minulost a perspektivy II*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- ENDICOTT, T. (2000): *Vagueness in Law*. Oxford: Oxford University Press.
- ENDICOTT, T. (2011): The Value of Vagueness. In: Marmor, A. – Soames, S. (eds.): *Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford: Oxford University Press, 14–30.
- HART, H. L. A. (2004): *Pojem práva*. Praha: Prostor.
- HOLLÄNDER, P. (2006): *Filozofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

⁶ Anonymný recenzent ma upozorňuje na skutočnosť, že v normatívnej vete „Kongres nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače“ nie je formulované pravidlo, ktoré ma nejaké výnimky, ale princíp v takom význame, v akom ho chápú R. M. Dworkin a R. Alexy. Podľa uvedených filozofov práva sa takýto princíp v konkrétnych prípadoch aplikácie v súdnych sporov pomeriava s inými princípmi, ktoré sú s ním v kolízii. S týmto názorom súhlasím, vo svojom článku som však zámerne tento typ analýzy neuplatnil, pretože som chcel poukázať výlučne na prístup, ktorý použil S. Soames.

- KNAPP, V. – HOLLÄNDER, P. a kol. (1989): *Právne myslenie a logika*. Bratislava: Obzor.
- KNAPP, V. (1995): *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck.
- KNAPP, V. (2003): *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: EUROLEX BOHEMIA.
- HLOUCH, L. (2011): *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- KOLÁŘ, P. – SVOBODA, V. (1997): *Logika a etika*. Praha: Filosofia.
- KÜHN, Z. (2002): *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- MARMOR, A. (2005): *Interpretation and Legal Theory: Revised Second Edition*. Oregon: Hart Publishing.
- MARMOR, A. (2011): Can the Law Imply More Than It Says? On Some Pragmatic Aspects of Strategic Speech. In: Marmor, A. – Soames, S. (eds.): *Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford: Oxford University Press, 83-104.
- MELZER, F. (2010): *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck.
- NEALE, S. (2008): Textualism with intent. Excerpt for discussion at Oxford University Law Faculty, November 2008. URL = http://www.ucl.ac.uk/laws/jurisprudence/docs/2008/08_coll_neale.pdf.
- SOAMES, S. (2009): Interpreting Legal Text: What Is, and What Is Not, Special about the Law. In: Soames, S.: *Philosophical Essays, Volume 1: Natural Language: What It Means and How We Use It*. Princeton: Princeton University Press, 403-423.
- SOAMES, S. (2010a): *Philosophy of Language*. Princeton: Princeton University Press.
- SOAMES, S. (2010b): *What Is Meaning*. Oxford: Princeton University Press.
- SOAMES, S. (2011): What Vagueness and Inconsistency Tell Us about Interpretation. In: Marmor, A. – Soames, S. (eds.): *Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford: Oxford University Press, 31-57.
- SOAMES, S. (2012a): Toward a Theory of Legal Interpretation. *New York University Journal of Law and Liberty* 6, No. 2, 231-259.
- SOAMES, S. (2012b): Vagueness in the Law. In: Marmor, A. (ed.): *The Routledge Companion to the Philosophy of Law (Routledge Philosophy Companions)*. New York: Routledge, 95-108.
- SOBEK, T. (2008): *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva.
- SURMAJOVÁ, Ž. (2012): *Základy legislatívnej techniky*. In: Svák, J. et. al.: *Teória a prax legislatívy*. 3. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokodex, 211-220.
- SVOBODA, V. (2012): Pravidla, normy a analytický filozofický diskurz. *Organon F* 19, č. 2, 143-179.
- WROBLEWSKY, J. (1985): Language and Legal Interpretation. *Law and Philosophy* 4, No. 2, 239-255.
- ZOUHAR, M. (2011a): Neartikulované zložky sémantického obsahu a syntaktická elipsa. *Filozofia*, č. 8, 725-745.
- ZOUHAR, M. (2011b): *Význam v kontexte*. Bratislava: aleph.
- ZOUHAR, M. (2012): Dva druhy neartikulovaných zložiek. *Organon F* 19, mimoriadne číslo 1, 291-307.